

DE SVENSKA FRANKOSTÄMPLARNA 60 ÅR

En liten återblick på de första trettio åren

Av Sigurd Tullberg

Sigurd Tullberg är född 1909. Har författat ett 20-tal filatelistiska handböcker o d samt topografiska och bibliografiska skrifter, deckare, m m. Redigerat Frimärkets Dags årsbok 1972–1983. Redaktör och utgivare av tidskrifterna Frimärkssamlaren (1941–45) och Nordisk Filateli (1966–76). Skriver frimärksspalten i Svenska Dagbladet sedan 1971 och talar regelbundet sedan 1971 i radions Vardags om frimärksnytt.

Frankostämplarna och samlarna

När det gäller frankostämplarna går meningarna brett isär bland filatelister och frimärkssamlare. En majoritet torde dock erkänna att frankostämplarna som samlingsobjekt bör stå i paritet med frimärken och helsaker.

Liksom frimärken har frankostämplarna sin egenart, sin atmosfär. Denna är särskilt märkbar när avtrycken innehåller en reklamtext, en slogan. Vad som i våra dagar gör frankostämplarna intressanta för många samlare är deras bundenhet till en bestämd plats.

Ortstämpelsamlandet med anknytning till en viss ort, ett bestämt geografiskt område har på 70- och 80-talen gett samlandet av de postala makuleringsstämplarna ett betydande uppsving. Där kan också frankostämplarna vara med och dela intresset.

Den som exempelvis samlar filatelistiska berörande den egna hembygden finner snart att just frankostämplarna utom det rent postalt/filatelistiska värdet också har betydande ekonomiskt/kulturellt intresse. Sådana stämplarna i en hembygdssamling ökar i hög grad samlingens topografiska och kulturhistoriska värde.

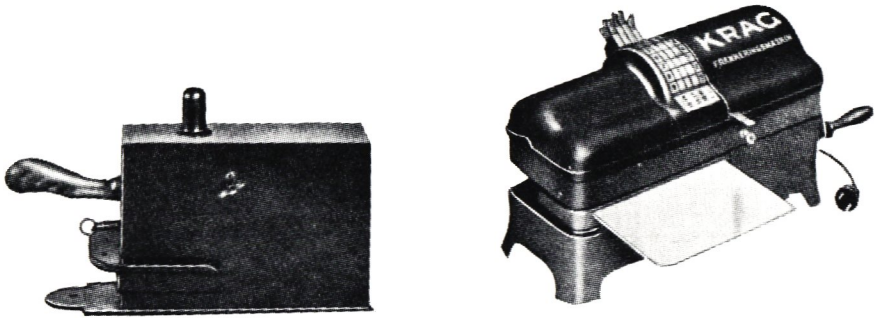
Många samlare har trots detta varit tveksamma inför tanken att också samla frankostämplarna. De är rädda för att ta på sig ett sisyfosarbete, eftersom de vet att antalet stämplarna är stort och särskilt de äldre svåra att anskaffa. Och värst av allt: ingen katalog har getts ut över de svenska frankostämplarna, och endast sporadiskt förekommer handel med sådana stämplarna.

KORT ALLMÄN HISTORIK

De äldsta frankostämpelns försöken

Frankostämpeln är en av postverket godkänd valörstämpel med vilken postförsändelser frankeras istället för frimärken. Stämplingen sker i frankostämpelns maskin. Med frankostämpeln avses i det följande avtrycket av valör- plus datumstämpel samt i förekommande fall räkneverksiffror och reklam.

Världens första frankostämpelns maskin togs i bruk den 24 augusti 1900.

Fig 1. Den första »riktiga» frankeringsmaskinen konstruerades av norrmannen Karl Uchermann 1903. Th en senare modell, liksom den första tillverkad vid Krags Maskinfabrik, Oslo.

Uppfinnaren, norrmannen Chr. A. Kahr, hade lämnat ett provexemplar av sin frankeringsautomat till det norska postverket, och apparaten ställdes upp i huvudpostkontorets hall i Kristiania. Allmänheten inbjöds att ta dess tjänster i anspråk, men nymodigheten väckte mycket ringa uppmärksamhet.

Den omnämndes inte ens vid det under dagarna 23–25 augusti pågående postmannamötet i staden! Däremot uppmärksammades den tydligen av den svenske civilingenjören Karl Isaksson i Stockholm.

Isaksson konstruerade i flygande fläng en »automatapparat» för frankering av vanliga brev och erbjöd sig att låta tillverka en provapparat för en 100-lapp, om det svenska postverket var intresserat. Men det var inte det svenska postverket.

Dels tyckte man där att automatapparaten var väldigt lik Kahrs frankeringsautomat i Kristiania, dels ville man avvakta den norska utvärderingen av experimentet i Kristiania.

För att återgå till den norska apparaten så var den »vacker, solid och enkel samt lätt att sköta». Den bestod av en brevlåda under vilken fanns anbragta två tämligen små stämpeldynor. Mellan lådan och en av dynorna stack man in brevet, lade ner en 5- eller 10-öring i de därför avsedda öppningarna på brevlådans framsida och drog i en liten knapp.

Brevet avstämplades då med ett posthorn i grön färg för 5-öres och röd för 10-öresvalören. Posthornet hade ungefär samma bredd som ett frimärke. Valörsiffran stod i ringen, texten »Chra» (=Kristiania) ovanför hornet och »Aut n:r 1» under detsamma.

Efter avstämplingen stoppades försändelsen i brevlådan. Meningen var att dylika frankostämplingsapparater skulle anbringas under varje brevlåda.

Redan den 14 september samma år drogs emellertid provapparaten in, enär den »fungerat mindre väl, så att en förbättring är av nöden». Samtidigt

hade vederbörande postmyndigheter fått klart för sig att stämpelmärket alltför lätt kunde efterapas.

Även om apparaten otvivelaktigt var en frankostämpelmaskin, behandlades dock inte försändelserna som om frankostämpeln ägt frankeringsvärde. Sedan de stämplade breven lagts ner i brevlådan och så småningom tagits in på postkontoret, blev de nämligen »i vanlig ordning frimärkta».

Eftersom man i Norge funnit att apparaten fungerat mindre väl, föränledde Isakssons förslag ingen åtgärd i Sverige. Samma negativa inställning hade poststyrelsen till ett ungefär samtidigt väckt förslag från annan person. Denne hade uppenbarligen också stimulerats av Kahrs frankeringsautomat.

Den första »riktiga» frankeringsmaskinen

med avtryck som var likaberättigade med frimärken tillverkades också i Norge. Konstruktör var Karl Uchermann, Krag's Maskinfabrik, Kristiania, och maskinen, som troligen var en penningautomat liksom Kahrs, togs i bruk den 15 juni 1903 (fig. 1).

Stämpeln förekom i både 5- och 10-öresvalör, bägge i grön färg. Den bar inskriften »NORGE FRIM» jämte valörsiffror och ordet »ØRE» i en oval innanför vilken syntes en posthornsblåsande vandringsman. Alltsammans kröntes med kunglig krona (fig. 2).

I en officiell kungörelse (nr 19, den 6 maj 1903) meddelades, att

»I Kristiania vil der forsøgsvis blive benyttet stemplingsmaskiner istedetfor frimerker ved frankering af indenrigske postsager. Stemplerne har 5 og 10 øres vaerdiangivelse, jfr nedenstaaende aftryk.

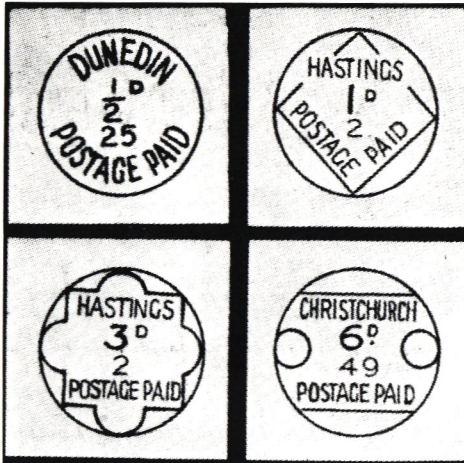
De postsager, som baerer saadanne stempler, blifver att behandle ganske, som om de var forsynet med frimerker af tilsvarende vaerdi.»

Av 10-öresvalören känner man endast provtryck.

Fig 2. Ett poststämplat avtryck av valörstämpeln i den första frankeringsmaskinen.

Fig 3. Fyra av de fem valörstämplarna från den av Ernest Moss för Nya Zeeland konstruerade frankeringsmaskinen Moss modell B (1908).

Utom postverket använde tre privata företag Uchermanns frankostämpningsmaskin, nämligen fabrikanten, Nils A Krag, P A Larsen samt livförsäkringsbolaget Brage.

Krags maskin användes från den 15 juni 1903 några veckor framåt. Endast ett fåtal avstämplingar gjordes. Larsens var i verksamhet 15 juni 1903–2 jan 1905. Tre maskiner användes med sammanlagt 59 594 avstämplingar. Den senast kända avstämplingen från Uchermann-maskinen är daterad den 14 nov 1904. Brages maskin var i bruk juli 1903–7 okt 1903 och kunde redovisa 2 635 avstämplingar. Bragebolaget upphörde att använda sin maskin, emedan »frankering med frimärken går lättare.».

Ytterligare upplysningar om de norska frankostämplarna i en artikel av Thorsten Ingeloff om »Nordiska frankostämplarna» i Svensk Filatelistisk Tidskrift 1945.

Närmast efter Norge kom Nya Zeeland

Det var Ernest Moss i Christchurch som tog ut patent på sin första frankostämpningsmaskin i mars 1904.

Generalpostdirektör Joseph Ward meddelade den 21 juni 1904 att han nyligen hade mottagit tre enpenny-frankeringsautomater på prov. Den mest användbara av dessa, vilken tillverkats av »en uppfinnare i Christchurch», hade i två veckor varit uppställd i ingången till den nyssnämnda stadens postkontor och i tre veckor på postkontoret i Wellington.

Folk stoppade emellertid in plåtbrickor o d istället för mynt, och man tog därför bort automaten.

Nästa år återkom Moss med en ny modell, avsedd liksom den norska för två valörer, nämligen 1/2 och 1 penny. Denna tungt byggda maskin var avsedd för firmabruk och baserad på inställningsprincipen.

Om 1 sovereign stoppades in i automaten medgav denna frankostämpling upp till detta belopp. Men sedan låste den sig automatiskt, tills ytterligare en sovereign släpptes ner.

Maskinen fungerade utmärkt men drogs ändå in efter kort tid. Man fruktade att de ineliggande guldmynten skulle fresta till inbrott och tjuvnad.

Stämpling på kredit

blev nästa steg i utvecklingen. År 1906 tillät de postala myndigheterna på Nya Zeeland att en modell användes, som så att säga stämplade på kredit. Var åttonde dag kom en posttjänsteman, läste av räkneverket och inkasserade beloppet.

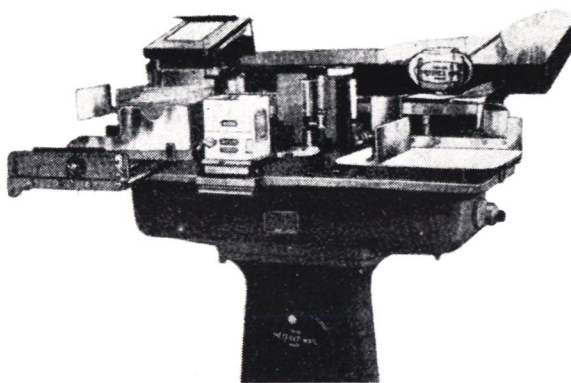
Nya Zeelands postverk gav åren 1905–1907 tillstånd åt firman Automatic Stamping Co Ltd att tillverka sammanlagt 100 st frankostämplingsmaskiner avsedda för inrikes försändelser. Under tiden fram till 1920 känner man emellertid även fall där sådana försändelser gått utomlands. Man har exempel på att de nyzeeländska postmyndigheterna vid sådana tillfällen åsatt breven frimärken till samma belopp som det med frankeringsmaskinen påstämplade.

En modell B utkom 1908 med fem fasta valörer (fig. 3).

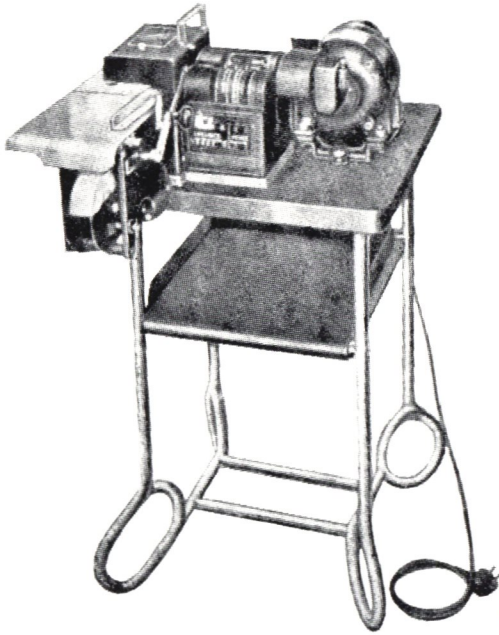
Egentligen hade USA varit före Nya Zeeland

på konstruktions- och experimentstadiet. Redan år 1902 hade nämligen Arthur H. Pitney startat sitt Pitney Postal Machine Co för att lansera en uppfinning av Eugene A. Rummler.

I mars 1903 demonstrerade denne sin uppfinning för postledningen i Washington. Under tiden 24 november 1903–mars 1904 användes sedan hans maskin till avstämpling av all avgående post från tredje vice generalpostdirektören. Eftersom endast officiell post behandlades bär stämplarna inga uppgifter om valör och kan därför inte räknas som frankotecken.

*Fig 4. Pitney Bowes
Postage Meter
modell A. Första
gången använd
10 dec 1912.*

*Fig 5. Universal-frankeringsmaskin
konstruerad av Ernest Moss.*

Det dröjde ytterligare åtta år innan Pitneys frankeringsmaskin användes för vanliga postförsändelser. I maj 1912 provades den under fem dagar i Washington med valörerna 1 och 2 cent.

Ett par år senare använde åtminstone åtta affärsföretag i Chicago maskiner av Pitneys fabrikat. De hade för övrigt flera andra färdigheter. Per minut förmådde de nämligen klistra samman, frankera och räkna ungefär 250 brev!

Endast trycksaker (sammanlagt 853 925) frankerades på den tiden. Första gången Pitney-maskinen användes till vanliga brev var kl 18 den 10 december 1920 – ett historiskt datum!

I England fick allmänheten prova

den första frankostämpplingsmaskinen på huvudpostkontoret i London under tiden 25 januari–31 augusti 1912 – alltså några månader tidigare än Pitney-maskinens kunder i Washington.

Den engelska frankeringsmaskinen hade konstruerats av en godsägare F Wilkinson. Man stack in en penny-slant på därför avsedd plats, stoppade brevet i en annan öppning och vred om ett handtag. Brevet stämplades, drogs in i maskinen och hamnade i en brevlåda.

Första dagen postades 1 050 försändelser, men antalet minskade undan för undan ända ner till 20–30 per dag. Anledning till att apparaten drogs in var att den så föga utnyttjades.

Liksom i Norge år 1900 frimärktes breven efteråt inne på postkontoret.

Under första världskrigets år

hade postförvaltningarna annat att tänka på, men konstruktörerna arbetade oförtrutet. Årtiondet efter världskrigets slut var det decennium då världspostkongressen i Madrid godkände användandet av frankostämplingsmaskiner i den internationella postsamfärdseln och då åtskilliga länder införde sådana maskiner.

Vid den nämnda UPU-kongressen i Madrid oktober–november 1920 auktoriserade Världspostföreningen på Nya Zeelands förslag användandet av frankeringsmaskiner. I diskussionen deltog delegater från England, Frankrike, Tyskland, Belgien, Holland och Schweiz. Med 19 röster mot 5 godkändes förslaget. Med 19 ja-röster fastställdes också att maskinerna skulle stå under postverkens omedelbara kontroll. Avtrycken skulle innehålla uppgift om avsändarland samt erlagt porto, alltsammans tryckt i rött.

Det första privata företag som i England erhöll tillstånd att använda frankostämpningsmaskin var Prudential Assurance Co. Det inträffade den 16 augusti 1922, och maskinen var av Pitney Bowes fabrikat. (fig. 4).

Flera andra maskintyper godkändes strax därefter i Storbritannien. Först Universal NZ, som konstruerats av Moss på Nya Zeeland. Maskinen provades vid distribution av två frimärkstidskrifter (den 18–19 oktober 1922 av »The Philatelic Magazine» samt den 20 i samma månad av »Stamp Collectors' Monthly Journal») och togs sedan i allmänt bruk från den 29 januari 1923 (fig. 5).

Den 12 april samma år godkändes Midget och den 22 juli 1925 Neopost.

Schweiz tog sin första frankostämpningsmaskin – Franco – i bruk i slutet av mars 1923. Därefter kom Hasler-maskinen den 1 februari 1924 (auktori- serad 15 september 1923). Universal 5 började användas den 30 april 1925.

I Tyskland tog experiment med frankostämpningsmaskiner fart 1921 med uppfinnaren Erich Komusin, vars första konstruktioner började användas i

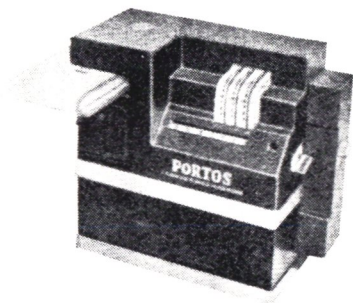

Fig 6. Portos, frankeringsmaskin tillverkad i Danmark.

februari 1923. Efter långvariga prov erhöll tillverkaren, det s k Komusina-bolaget i Karlsruhe, koncession av rikspostministeriet på tillverkning av frankostämpelmaskiner. Detta inträffade den 22 januari 1928.

Den framgångsrikaste tyska maskinen blev Francotyp, vars modell A tillverkades av Anker-verken och typ B av Bafra-bolaget. Ytterligare tillkom modellerna C och Cc.

De nordiska länderna

införde frankostämpelmaskiner ungefär samtidigt: Danmark i december 1925, Sverige den 1 oktober 1926 och Norge den 28 i samma månad. På prov användes i Danmark en Hasler-maskin av försäkringsbolaget »Hafnia» 4 september 1923–23 oktober 1925. – I Danmark användes bl a den i landet tillverkade PORTOS (fig. 6).

I Finland erhöll Hasler auktorisation i december 1925 och maskinen kom i bruk påföljande år. Den första frankostämplingen på Island företogs 1929 med en Francotyp C.

I Sverige

hade som tidigare nämnts förslag väckts om frankostämpling med maskiner som på sin höjd fanns på papperet. Utom Karl Isakssons förslag 1900 hade poststyrelsen omkring 1893 mottagit från Hugo Tigerschiöld ett förslag om dels frankostämpelautomater med urverk som automatiskt ändrade datum, avsedda för brevlådorna, dels stämpelmaskiner med kontrollapparater på postanstalterna för påtryck av valörstämplar på postförsändelserna.

År 1903 mottog det svenska postverket ytterligare ett förslag, denna gång från en tysk uppfinnare, Hermann Tzschneke. Stämpelapparaten skulle kombineras med brevlåda, som öppnades om man stack in ett mynt svarende mot brevet porto.

Myntet satte igång apparatens mekanism varigenom brevet stämplades och föll ned i lådan. Närmare härom och om de övriga förslagen till svenska postverket i Gösta Sundmans artikel »Om frankostämpelmaskinernas införande i Sverige» i Postryttaren 1959.

År 1912 föreslog operasångaren och uppfinnaren Thor Fridolf Mandahl att posten skulle prova hans »apparat för stämpling och frankering av bref och dylikt». Han hade också framställt en försöksmodell och verkningssättet var ungefär detsamma som hos den nio år tidigare föreslagna tyska stämpelmaskinen.

Modellen underställdes både postal och teknisk expertis och bedömdes i stort sett positivt. Men poststyrelsen avstod från att praktiskt prova densamma och förslaget föranledde ingen åtgärd.

Ytterligare en svensk, A E Tillander gjorde i maj 1921 liknande propåer, likaledes utan resultat. Detta torde dock mest ha berott på att förslagsställaren icke tillverkat någon försöksmodell. Annars hade frågan om frankeringsmaskiner kommit i ett nytt läge genom det ovannämnda beslutet vid

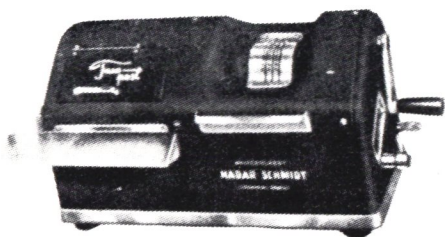
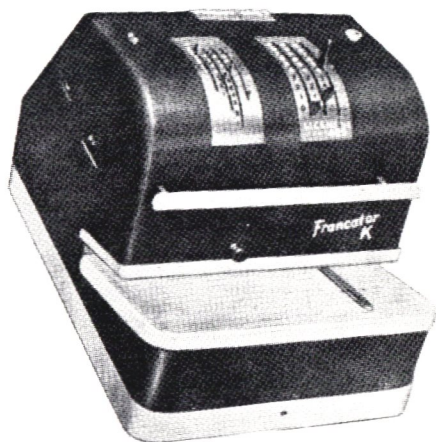

Fig 7. Kortmaskinen Taxo-post drevs manuellt.
T h Francator K.

världspostkongressen i Madrid 1920 att godkänna frankostämplarna som ersättare för frimärken.

I slutet av år 1924 – efter åttonde världspostkongressen i Stockholm – igångsattes en utredning om villkoren för användning av frankostämpelmaskiner. Man tog god tid på sig att studera »genom maskin anbringade frankostämplarna», innan Kungl Generalpoststyrelsen den 1 juli 1926 beslöt »att frankostämpelmaskiner av de fabrikat och den konstruktion med dubbla räkneverk och automatisk spärranordning, som kunde komma att av Generalpoststyrelsen godkännas, skulle från och med den 1 oktober 1926 kunna få användas av korrespondenter för frankering av utav dem avsända postförsändelser».

Vid starten den 1 oktober 1926

hade Postverket enligt cirkulär av den 2 september för frankeringsändamål godkänt fem olika fabrikat av så kallade inställningsmaskiner, nämligen:

Hasler A	8 valörer
Midget 3	3 valörer
Neopost	1 valör
Pitney Bowes	6 valörer
Universal 5	5 valörer

Pitney Bowes användes endast av postkontoren Stockholm 1 och Stockholm 16 (licens nr 1).

Den första frankostämpeln tecknades av professor Olle Hjortzberg och visade – räknat uppifrån – i första raden landsnamnet SVERIGE, i andra raden två av lilla riksvapnets tre kronor, i tredje raden valörsiffra (siffror)

med beteckningen »öre» på ömse sidor, i fjärde raden en av lilla riksvapnets tre kronor samt i femte raden licensnummer.

En ny frankostämpel tecknades 1943 av postkontrollör E Wallerström, sedan riksheraldikern påtalat den felaktiga placeringen av rikseblemet. Kronorna får inte skiljas åt.

Den 22 december 1926 godkändes ytterligare en inställningsmaskin, nämligen Universal NZ, 6 valörer. Den maskinen (licens nr 2) användes endast av postkontoren Göteborg 1 avg samt Gävle och Örebro.

Inställningsmaskinerna laddades

genom att vederbörande posttjänsteman vid det för licensen gällande postkontoret ställde in spärräkneverket på av licensinnehavaren inbetalat belopp. Detta var valfritt, men borde inte understiga den beräknade förbrukningen under 15 dagar och betalas i jämna tiotal eller hundratal kronor.

När beloppet förbrukats låstes maskinen automatiskt tills ny inbetalning skett.

Inbetalningen i de ovannämnda inställningsmaskinerna Hasler A, Midget 3, Neopost samt Universal 5 med sina fasta valörer skedde i jämna enheter av valörerna, vanligen i 5-öresenheter. I sådant fall måste det inbetalade beloppet vara jämnt delbart med 5, var enheten 30 öre måste beloppet vara jämnt delbart med 30 osv.

De fasta valörerna utgjordes av stämpelklicheer, som ägdes av postverket. Hasler laddades genom inställning av belopp å 100, 500 eller 1 000 kr i ett löstagbart spärrlås, stort som en tändsticksask. Hos Universal, Neopost och Pitney Bowes fanns en särskild mätare för varje valör. Midget saknade lös mätare. Hela maskinen måste därför föras med till postkontoret vid laddning.

Inställningsmaskinerna fick dock snart lämna plats för de effektivare kortmaskinerna.

De första kortmaskinerna

auktoriserades 16 november 1926. Det var Francotyp A och B. Sedan tillkom fram till 1944 ytterligare följande fabrikat (tidpunkt för godkännande inom parentes):

Hasler B (juli 1929), Hasler C (oktober 1939), Francator K (4 februari 1944), Francator AN (1939), Francator C (december 1927), Francator Cc samt Taxo-post (1944).

Kortmaskinerna laddades av licensinnehavaren själv genom att sätta in i maskinen ett på postanstalt inköpt kontrollkort å 100, 500 eller 5 000 kr. När kortet sedan togs bort stämplades dels totalräkneverkets slutsiffror på kontrollkortets baksida, dels kontrollkorträkneverkets uppgift om antalet insatta kort (antalet uttagna kort hos Francotyp A och Cc samt hos Hasler

B). Vid Hasler B och C stämplades slutsiffrorna för de båda räkneverken såväl när kortet sattes in som togs ut.

På samtliga kortmaskiner

kunde vilken valör som helst inom talområdet 1 öre—9 kr 99 öre instämplas. Maskiner med licensnummer inom serien 2701—2799 (Francotyp B) var dock endast tvåstelliga (1—99 öre). Några maskiner — Hasler C, Francotyp C och Cc — hade även fyrstelliga modeller.

Fig 8. Typ A. (räknat uppifrån ned) Valörstämpel A och datumstämpel. — Valörstämpel A, datumstämpel, firmatext mellan stämplarna. — Valörstämpel A, datumstämpel samt illustrerad slogan t v om datumstämpeln. — Valörstämpel A, datumstämpel samt slogan t v om datumstämpeln.

Samtliga kortmaskiner drevs elektriskt utom Taxo-post samt Francotyp C och Cc. De två sistnämnda hade emellertid även maskiner för elektrisk drift och benämndes då Francotyp Cm, resp Ccm.

I samtliga maskintyper utom Francotyp C lades försändelsen med adresssidan upp vid stämplingen.

Frankostämplingsmaskinerna fick endast användas efter generalpoststyrelsens tillstånd. Varje maskin tilldelades ett nummer (licensnummer), som alltid följde med maskinen, även om den övergick till ny ägare.

Till en början anbragtes licensnumret i valörklichén men flyttades i mitten av 40-talet till datumstämpeln. I maskinen fick dessutom insättas reklamkliché.

Licensnumren reserverades gruppvis för de olika fabrikaten, dock så att den första gruppen (nr 1–100) disponerades för Postverkets egna maskiner: Pitney-Bowes (nr 1), Universal NZ (nr 2), Francotyp C (nr 3 och 11), Hasler B (nr 4), Francotyp A (AN) (nr 5–9) samt Hasler C (nr 15).

De övriga gruppernas maskintyper under frankostämplarnas första 30 år (1926–1956) ordnas här i sex typer, kallade A–F enligt följande.

Samtliga sex huvudtypers valörstämplor

är fyrkantiga med texten SVERIGE och emblemet Tre Kronor samt med valörangivelsen i fyrkantens mitt.

Typerna A, B och C har ordet SVERIGE högst upp med två kronor omedelbart därunder samt licensnumret längst ner med en krona däröver. På ömse sidor av valörsiffrorna står ordet »öre» och i vartdera av de undre hörnen en stjärna. Skillnaden mellan typerna ligger i storleken.

Typ A format (se nedan Typ A), Typ B 22×25 mm. Typ C 26×28 mm. Typerna A och B användes endast i inställningsmaskiner med fasta valörklicheer (alltså ej i Francator).

Typerna D, E och F har ordet SVERIGE längst ner och emblemet Tre Kronor högst upp. Stjärnor saknas.

Typ D har formatet 18½×20 mm, typ E 27×29 mm och typ F (avsedd för fyrställiga maskiner) samma format som typ E men utan beteckningen »öre» och med fyra siffror i valörangivelsen. Typ D användes i inställningsmaskiner (Midget 3 och 5 samt Neopost).

Datumstämpeln hos typerna D–F inramas av endast en cirkel.

Av en sjunde typ

kallad typ G i en Universal Simplex-maskin med licensnummr 801 existerar endast provtryck (15.5 1951), när apparaten inte godkändes. Ordet SVERIGE anbragtes i datumstämpeln och valörstämpelns ram utfördes i tandningsmönster för att likna ett frimärke.

TYPÖVERSIKT

Avbildningarna av frankostämplat i samband med typöversikten visar de olika arrangemang som beställare gjort och Postverket godkänt beträffande utförande och placering av valörstämplat, räkneverk m m.

Typ A

Datumstämpel med dubbla cirklar, yttre ca 20, inre ca 13 mm diam. Slogan till vänster. Typen införd 1 oktober 1926.

101–107 (Hasler A). Punkt efter dag och månad. Streck framför ensam datumsiffra. Valörklíchén $16-16\frac{1}{2}\times 20$ mm. Valörer: 4, 5, 10, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50, 60 öre.

201–300, 1201 (Midget 3). Punkt saknas efter datum. Med eller utan streck framför ensam datumsiffra. Valörklíchén $16\frac{1}{2}\times 19\frac{1}{2}$ mm. Valörer: 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 50, 60 öre, 1:20 kr.

301–304 (Neopost). Punkt saknas efter datum. Oftast streck framför ensam datumsiffra. Inre cirkeln bruten (undre bågen saknas 1933 hos 301). Valörklíchén $17-17\frac{1}{2}\times 19$ mm. Valörer: 5, 10, 15, 30 öre.

501–511 (Universal 5). Punkt saknas efter datum. Streck framför ensam datumsiffra. Valörklíchén $16\frac{1}{2}-17\times 19\frac{1}{2}-20$ mm. Valörer: 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 50, 60 öre.

801–817, 821–822 (Midget 5). Punkt saknas efter datum. Streck framför ensam datumsiffra. Valörklíchén $16-17\times 19\frac{1}{2}-20$ mm. Valörer: 5, 10, 15, 20, 25, 30, 35, 40, 45, 50, 55, 60, 90 öre, 1 kr.

Sällsynta valörstämplat. Hasler A: 4 ö (107). Midget 3: 35 ö (247), 50 ö (289), 1:20 kr (225). Neopost: 30 ö (301). Universal 5: 35 ö. Midget 5: 40 ö (809, 813), 45 ö (813), 55 ö (817), 90 ö (807, 814), 1 kr (804, 808).

Slogan i mitten förekommer undantagsvis (303, 304).

Beträffande nr 304 (Neopost) se även typ D.

Typ B.

Datumstämpel med dubbla cirklar, yttre 24, inre 16 mm diam. Slogan till vänster. Typen införd 1930.

N 305, 306–311, 351–360 (Neopost, 3 valörer). a. Inre cirkeln bruten. Valörer: 5, 10, 15, 25 öre. b. Obruten inre cirkel (351, 357–358, 360). Valörer: 5, 10, 15 öre.

1001 (Neopost, 6 valörer). Valörer: 5, 10, 15, 25, 30, 50 öre.

Slogan i mitten förekommer undantagsvis (307–308).

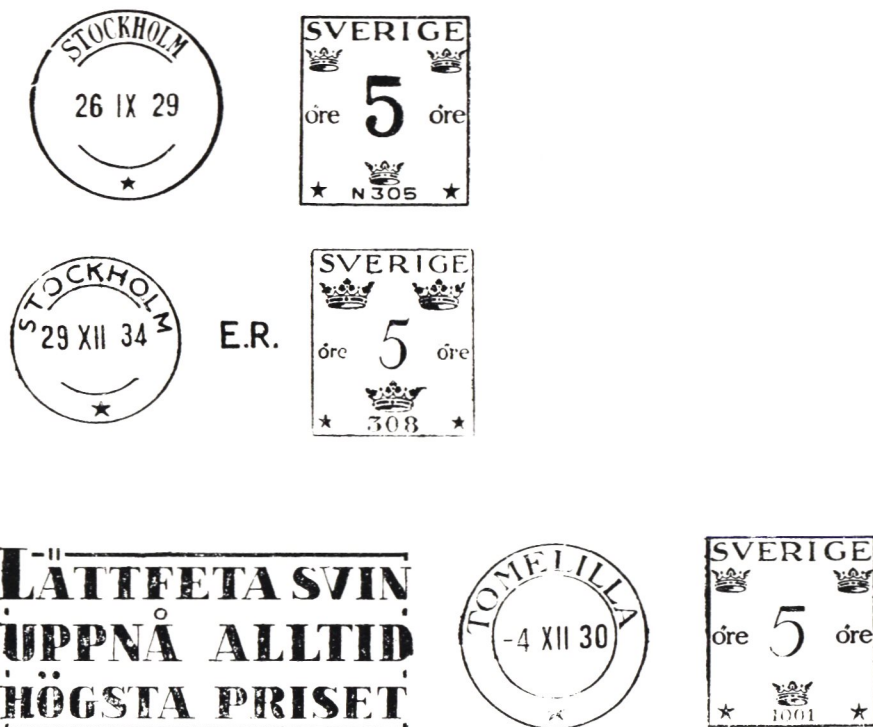

Fig 9. Valörstämpel B och datumstämpel. – Valörstämpel B, datumstämpel samt slogan mellan stämplarna. Valörstämpel B, datumstämpel samt slogan t v om datumstämpeln.

Typ C

Datumstämpel med romerska månadssiffror (undantag: grupperna i, k, m) och dubbla cirklar (undantag: grupperna p-r). 3-ställig (undantag Franca-torgruppen samt nr 2701–2757, vilka är 2-ställiga). Typen införd i november 1926.

102, 11–127 (Hasler B).

Inre cirkeln obruten (3–4 mm mellanrum mellan cirklarna). Mellanrum mellan datum- och valörstämpel (räknat från centrum till centrum) 74–75 mm. Brevräkneverkets siffror upptill i mellanrummet mellan datum- och valörstämpel. Punkt efter dag, månad och år.

a. Breda, 6½ mm höga valörsiffror.

b. Smala, 5½–6 mm höga valörsiffror.

601–615 (Francotyp A).

Inre cirkeln bruten (c:a 4 mm mellanrum mellan cirklarna). Mellanrum mellan datum- och valörstämpel (räknat från centrum till centrum) 63 mm. Punkt saknas efter dag, månad och år.

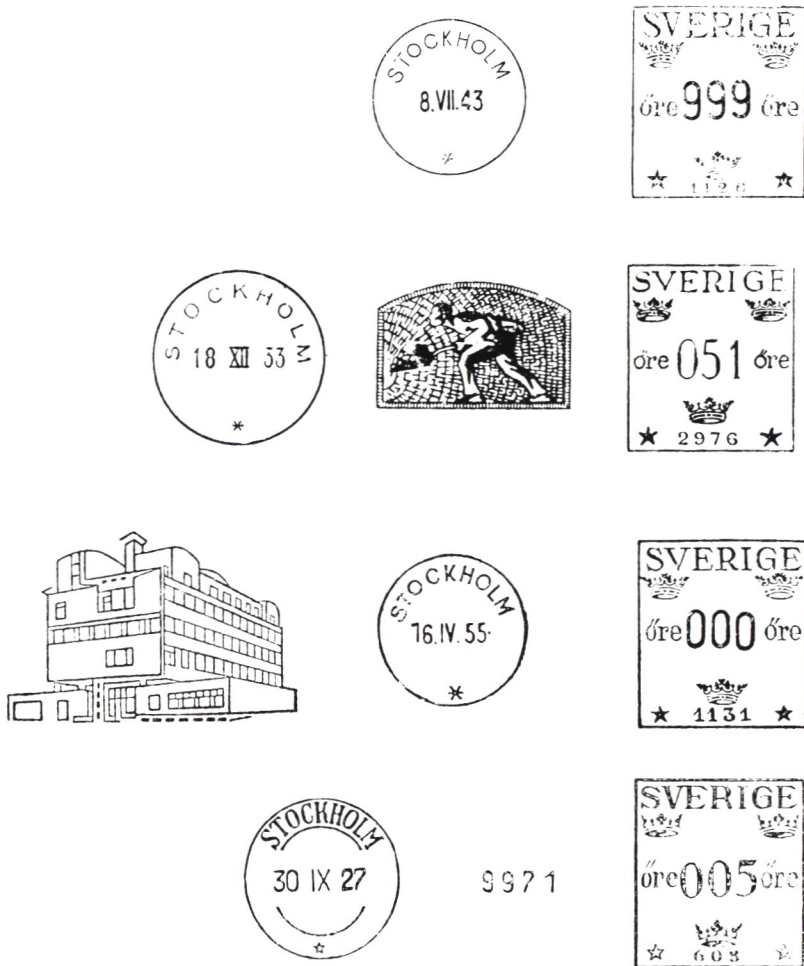

Fig 10 A. Valörstämpel C och datumstämpel. – Valörstämpel C, datumstämpel samt illustration utan text mellan stämplarna. – Valörstämpel C, datumstämpel samt illustration utan text t v om datumstämpeln. – Valörstämpel C, datumstämpel samt brevräkneverksiffror i centrum mellan stämplarna.

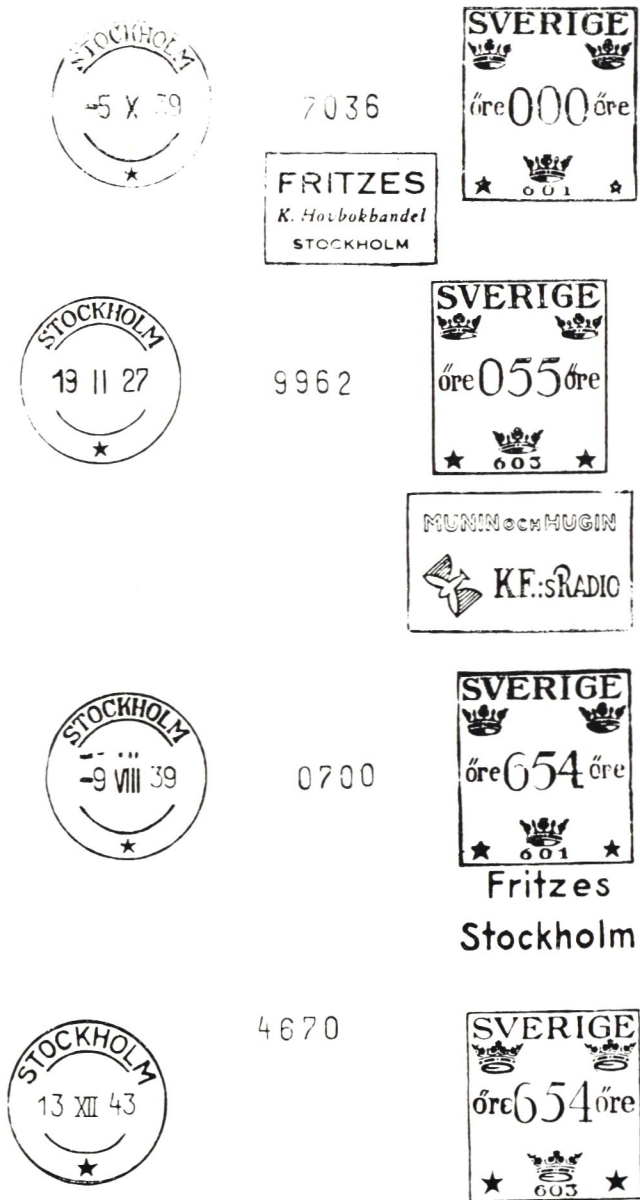

Fig 10. Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror i centrum mellan stämplarna samt slogan mellan stämplarna under räkneverket. – Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror i centrum mellan stämplarna samt illustrerad reklamtext under valörstämpeln. – Valörstämpel C, datumstämpel samt brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna, slogan under valörstämpeln. – Valörstämpel C, datumstämpel samt brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna.

4 1 9 9

5 6 6 3

Reklam
är en
investering

0 0 0 7 7

9 9 6 3

Fig 11. Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämpelarna samt illustration utan text mellan stämplarna. – Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna samt reklamtext mellan stämplarna. – Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna samt illustrerad reklamtext mellan stämplarna. – Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna samt illustrerad reklamtext under valörstämpeln.

c. Brevräkneverkets siffror i mittpunkten mellan datum- och valörstämpelein (601–606).

d. Brevräkneverkets siffror upptill mellan datum- och valörstämpelein.

e. Brevräkneverk saknas i samband med slogan (606, 609, 613–614). 616–622 (Francotyp AN).

Inre cirkeln bruten (4 mm mellanrum mellan cirklarna). Mellanrum mellan datum- och valörstempel (räknat från centrum till centrum) 70 mm. Punkt saknas mellan dag, månad och år.

f. Brevräkneverkets siffror upptill mellan datum- och valörstämpelein.

fa. Undre bågen hos inre cirkeln saknas (617 år 1945).

651–669 (Francotyp B).

Inre cirkeln bruten (c:a 5 mm mellanrum mellan cirklarna). Mellanrum mellan datum- och valörstempel (räknat från centrum till centrum) 76 mm. Punkt efter dag och månad (undantag 652).

g. Med brevräkneverk.

ga. Siffran 1 i st f stjärna (658, Malmö 1).

h. utan brevräkneverk.

701–800, 1701–1799, 1801–1899, 2701–2757 (2-ställig, nollan längst t v fast), 2801–2899, 3701–3799, 3801–3899, 4701–4799, 4801–4899, 5701–5799, 5801–5899, 6701–6799, 6801–6899, 7701–7799, 7801–7899, 8701–8799, 8801–8899, 9701–9799, 9801–9899 (Francotyp C).

Inre cirkeln bruten (c:a 4–5 mm mellan cirklarna; vertikala avståndet mellan de avbrutna ändpunkterna 4–9 mm). Mellanrum mellan datum- och valörstempel (räknat från centrum till centrum) 79 mm. Inga punkter i datum. Brevräkneverk hos grupperna i–m.

i. Kantiga valörsiffror, arabiska månadssiffror (726).

j. Rundade siffror (7 mm höga), romerska månadssiffror.

ja. Enkel cirkel (716, 744).

jb. * STOCKHOLM 2 i datumstämpelns övre hälft (3700).

jc. Slogan t v om datumstämpelein (2714).

k. Rundade siffror (7 mm), arabiska månadssiffror (750).

l. Rundade siffror (6 mm), romerska månadssiffror.

la. Obruten inre cirkel (779–781).

lb. Licenssiffrorna 2 mm höga (1826).

m. Rundade siffror (6 mm), arabiska månadssiffror.

n. Brevräkneverk saknas. Valörsiffror 7 mm.

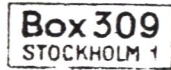
o. Brevräkneverk saknas. Valörsiffror 6 mm.

901–999, 1901–1999, 3901–3999, 4901–4999, 5901–5999, 6901–6999, 7901–7999 (Francator).

2–ställig, nollan längst till vänster fast. Enkel cirkel (26 mm diameter); stjärnan 2 eller 3 mm, ortsnamn i grotesk. Mellanrum mellan datum- och valörstempel (räknat från centrum till centrum) 74 mm. Inga punkter i datum.

p. Utan brevräkneverk. Rundade siffror (6 mm).

pa. Licenssiffrorna 2 mm höga (4934).

3256

ANLIHA HANSAS
FÖRSÄKRINGSTJÄNST

HANSA
STOCKHOLM 7

9969

STORA
KOPPARBERGS
BERGSLAGS
AKTIEBOLAG

99981

Fig 12. Valörstämpel C, datumstämpel, illustrerad reklamtext mellan stämplarna samt firmatext under valörstämpeln. – Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverks-siffror upptill mellan stämplarna, reklamtext mellan stämplarna samt firmatext under valörstämpeln. – Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna samt firmatext under valörstämpeln. – Valörstämpel C, datumstämpel samt brevräkneverkssiffror upptill till vänster om datumstämpeln.

53979
LÅT
"STÄDERNAS"
TA
RISKEN

00008

AKTIEBOLAGET
RADIOTJÄNST

Fig 13. Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill t v om datumstämpeln samt reklamtext till vänster om datumstämpeln under räkneverket. – Valörstämpel C, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill t v om datumstämpeln samt illustrerad reklamtext till vänster om datumstämpeln under räkneverket. – Valörstämpel C, datumstämpel samt firmatext mellan stämplarna. – Valörstämpel C, datumstämpel samt illustration mellan stämplarna. – Valörstämpel C, datumstämpel samt illustrerad text mellan stämplarna.

VIDSTÅENDE
MÅRKE
GARANTERAR
ÅKTA
UNICA

Fig 14. Valörstämpel C, datumstämpel samt illustrerad reklamtext till vänster om datumstämpeln. — Valörstämpel C, datumstämpel samt reklamtext till vänster om datumstämpeln.

pb. Lila anilinfärg (3903).

1101–1133 (Hasler C).

Enkel cirkel (23–26 mm). Mellanrum mellan datum- och valörstämpel (räknat från centrum till centrum) 42 mm. Punkt efter dag och månad samt i allmänhet efter år. Brevräkneverk saknas vid slogan (undantag 1101–1104).

q. Brevräkningssiffrorna upptill t v om datumstämpeln.

qa. Punkt saknas efter årtal.

r. Brevräkningssiffror saknas.

ra. Punkt saknas efter årtal.

Slogan hos typ C förekommer i allmänhet mellan datum- och valörstämpel. Hos Francator A och B även under valörstämpel, liksom i undantagsfall hos Francotyp C. Francotyp C har även undantagsvis slogan t v om datumstämpeln (2714). Hasler C har slogan t v om datumstämpeln.

Två slogans på samma avtryck förekommer undantagsvis hos Francotyp B (652) och Francotyp C (763, 2714).

Typ D.

Frankostämpelns format $18\frac{1}{2} \times 20$ mm.

Datumstämpelns diameter c:a 20 mm. Inställningsmaskiner. Typen införd 1 januari 1944.

304 (Neopost). Valör 010 öre. Se även typ A. 822 (Midget 5). Valörer: 005, 010, 015, 020, 040 öre. 1202–1206 (Midget 3). Valörer: 005, 015, 020 öre.

Slogan t v om datumstämpeln som hos typ A och B (och med samma undantag).

Typ E

Valörstämpelns format 27×29 mm.

Datumstämpelns diameter 27 mm. Typen införd 1 januari 1944. ANM. Mellanrummet mellan datum- och valörstämplar räknas hos typ E och F som kortaste avstånd från cirkellinje till ramlinje.

I. Inställningsmaskin.

901–999, 1901–1999, 2901–2999, 3901–3999, 4901–4999, 5901–5999, 6901–6999, 7901–7999, 8901–8999, 9901–9999, 19001–19661 (Francator).

2-ställig. Nollan längst t v fast. Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 46 mm. Inga punkter i datum.

- Romerska månadsiffror (917).
- Arabiska månadsiffror.

II. Kortmaskiner (3-ställiga).

128 (Hasler B).

Mellanrum mellan datum- valörstämpel 14½ mm. (Maskin Hasler B, klichétrumma Hasler C).

Fig 15. Valörstämpel D, och datumstämpel. – Valörstämpel D, datumstämpel samt firmatext mellan stämplarna. – Valörstämpel D, datumstämpel samt reklamtext till vänster om datumstämpeln.

c. Slogan t v (128).

201–299, 501–599, 1201–1299, 1501–1599, 2201–2299, 2501–2599, 3201–3299, 3501–3599, 4201–4299, 4501–4599, 5201–5299, 5501–5599, 6201–6299, 6501–6599, 7201–7299, 7501–7599, 8201–8299, 8501–8599 (Taxo-post).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 46–47 mm. Punkt efter dag och månad.

d. Arabiska månadssiffror.

401–499, 1401–1499, 2401–2499, 3401–3455, (Francator K).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 46 mm. Inga punkter i datum.

e. Romerska månadssiffror (401–402, 404, 412–418).

f. Arabiska månadssiffror.

603–605, 612, 615 (Francotyp A).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 35–36 mm (undantag den ombyggda nr 603 med mellanrumm 44 mm). Inga punkter i datum.

g. Brevräkneverkets siffror upptill mellan datum och valörstämpeln (603, 612, 615).

h. Brevräkneverk saknas (603–605, 612).

616, 618, 621 (Francotyp AN).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 43 mm. Inga punkter i datum.

i. Brevräkneverkets siffror upptill mellan datum- och valörstämpeln saknas (618, 621).

652, 658 (Francotyp B).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 48–49 mm.

k. Med brevräkneverk. Punkt efter dag (652).

l. Utan brevräkneverk. Inga punkter i datum (658).

701–800, (800-talet i reserv), 1701–1799, 1801–1899, 2701–2799 (2-ställig serie), 2801–2899, 3701–3799, 3801–3899, 4701–4799, 4801–4899, 5701–5799, 5801–5899, 6701–6799, 6801–6899, 7701–7799, 7801–7899, 8701–8799, 8801–8899, 9701–9799, 9801–9899, (Francotyp C).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 50–53 mm, undantagsvis kortare. Inga punkter i datum.

m. Med brevräkneverk. Valörsiffror 7 mm höga.

n. Med brevräkneverk. Valörsiffror 6 mm höga.

o. Utan brevräkneverk. Valörsiffror 7 mm höga.

p. Utan brevräkneverk. Valörsiffror 6 mm höga.

pa. Kortare mellanrum mellan stämplarna:

46½ mm (1722), 28 mm (6851), 18 mm (7813).

q. Utan brevräkneverk. Valörsiffror 5 mm höga (2816–2827).

1001–1099, 2001–2099, 3001–3099, 4001–4099, 5001–5099, 6001–6099, 7001–7099, 8001–8099, (Francotyp Cc).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 52 mm. Punkt efter dag och månad.

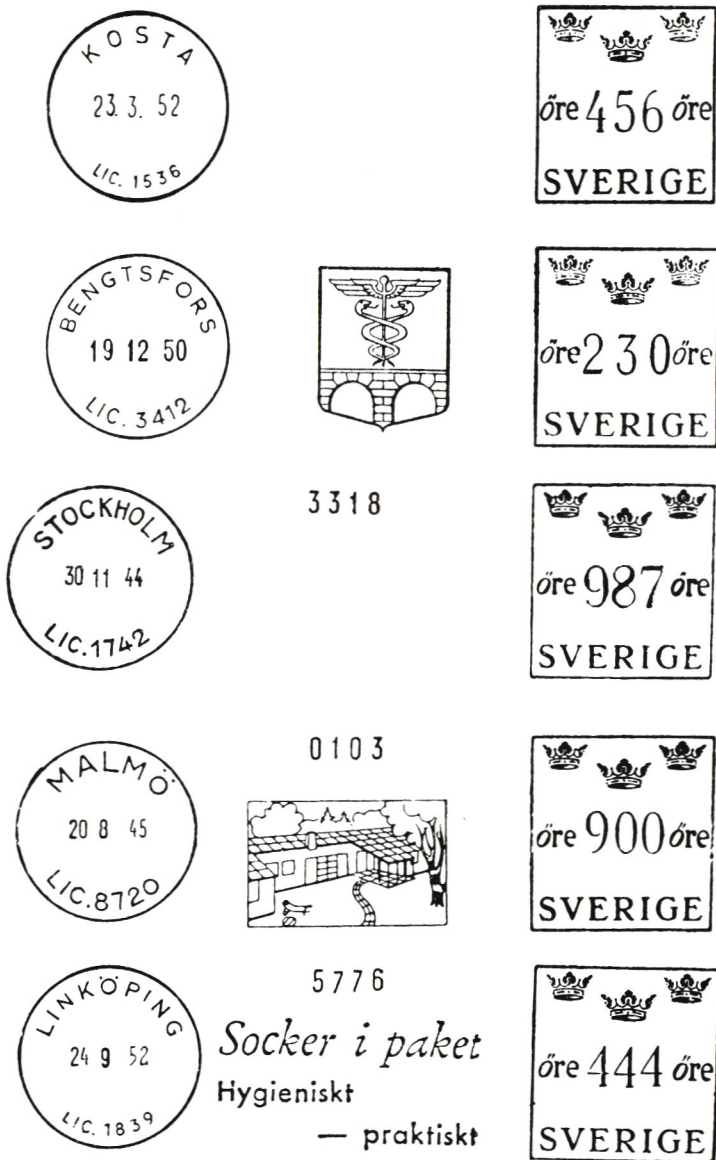

Fig 16 A. Valörstämpel E, datumstämpel, tre valörsiffror. — Valörstämpel E, datumstämpel samt illustration utan text mellan stämplarna. — Valörstämpel E, datumstämpel samt brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna. — Valörstämpel E, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna samt illustration utan text mellan stämplarna under räkneverket. — Valörstämpel E, datumstämpel, brevräkneverkssiffror mellan stämplarna samt reklamtext mellan stämplarna under räkneverket.

Fig 16. Valörstämpel E, datumstämpel, brevräkneversiffror upptill mellan stämpelarna samt illustrerad reklamtext mellan stämpelarna under räkneverket. – Valörstämpel E, datumstämpel samt reklamtext mellan stämpelarna. – Valörstämpel E, datumstämpel samt illustrerad firmatext mellan stämpelarna. – Valörstämpel E, datumstämpel, reklamtext till vänster om datumstämpeln. – Valörstämpel E, datumstämpel samt illustrerad reklamtext t v om datumstämpeln.

Fig 17. Valörstämpel F, datumstämpel, fyra valörsiffror. – Valörstämpel F, datumstämpel samt illustration mellan stämplarna. – Valörstämpel F, datumstämpel samt brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna. – Valörstämpel F, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna samt reklamtext mellan stämplarna under räkneverket. – Valörstämpel F, datumstämpel, brevräkneverkssiffror upptill mellan stämplarna samt illustrerad reklamtext mellan stämplarna under räkneverket.

- r. Utan brevräkneverk.
1107, 1109–1110, 1122, 1133–1199, 2101–2199 (Hasler C)
Brevräkneverk saknas. Slogan t v.
- s. Mellanrum mellan datum och valörstämpel 13–16 mm.
- t. Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 7–8 mm (2110, 2114, 2119, 2134, 2146).

Typ F.

Valörstämpelns format 27×29 mm.

4-ställig. Typen införd 1 jan. 1944.

625, 627–628 (Francotyp AN).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 41–43 mm. Inga punkter i datum.

a. Utan brevräkneverk.

1032, 1090, 3071, 3098, 5003–5005, 5008–5012, 6018–6020, 7029, 7035–7036, 8039 (Francotyp Cc).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 52 mm. Punkt efter dag och månad.

b. Utan brevräkneverk.

1136, 1185–1191, 1193–1194, 1196 samt inom 2100-serien (Hasler C).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 12 mm. Punkt efter dag och månad. Slogan t v.

c. Med brevräkneverk (2132–2133).

d. Utan brevräkneverk.

da. Utan punkt mellan kron- och öresiffrorna (2138).

2828, 2841, 2851 samt inom 4800-, 5800-, 6800- och 7800-serierna (Francotyp C).

Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 50–52 mm. Inga punkter i datum.

e. Med brevräkneverk.

f. Utan brevräkneverk.

ANM. Inom Francotyp C- och Francotyp Cc-serierna utfördes undan för undan på kundernas begäran installation av 4-ställiga räkneverk.

Fig 18. Valörstämpel F, datumstämpel, brevräkneverksiffror upptill till vänster om datumstämpeln samt illustration till vänster om datumstämpeln under räkneverket.

Av svenska postverket innehavda frankostämpelmaskiner fanns fram till 1956 elva st, fördelade i typer enligt uppställning i Fig 19. Slogan förekom ej.

Fig. 18 A. Valörstämpel F, datumstämpel samt reklamtext mellan stämplarna. – Valörstämpel F, datumstämpel samt illustrerad reklamtext mellan stämplarna. – Valörstämpel F, datumstämpel samt illustrerad firmatext till vänster om datumstämpeln. – Valörstämpel F, datumstämpel samt firmatext till vänster om datumstämpeln.

Typ A.

1 (Pitney-Bowes). Valörer: 5, 10, 15, 25, 30, 35 öre Dubbel cirkel. STOCKHOLM. Arabiska månadssiffror. Punkt efter dag och månad.

Använd vid Stockholm 1 från 22/5 1931 till 6/3 1933; Stockholm 16 från 7/3 1933 till 21/11 1934.

2 (Universal NZ 6). Valörer: 5, 10, 15, 25, 30, 35 öre. Dubbel cirkel. Romerska månadssiffror. Inga punkter i datum.

Använd Göteborg 1 Avg 18/3 1927–28/10 1929; Gävle 29/10 1929–19/1 1931; Örebro 20/1 1931–21/11 1934.

Typ C.

3-ställig. Brevräkneverk.

3 (Francotyp C). Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 53 mm. Bruten inre cirkel. BORÅS 1 PAK. Romerska månadssiffror. Ingen punkt i datum.

Använd vid Borås 1 för adresskort till paket 26/2 1935–1940.

4 (Hasler C). Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 16 mm. Enkel cirkel. BORÅS 1 PAK. Romerska månadssiffror. Punkt efter dag och månad.

Använd 3/8 1940–9/12 1940 för paketpost vid Borås 1.

5 (Francotyp AN). Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 45 mm. Enkel cirkel. BORÅS 1 PAK. Romerska månadssiffror. Inga punkter i datum.

Använd 9/12 1940– vid Borås 1 för paketpost.

Typ E.

3-ställig.

6–8 (Francotyp A). Mellanrum mellan datum- och valörstämpel 36 mm.

a. Med brevräkneverk mellan stämplarna (6).

b. Med brevräkneverk upptill mellan stämplarna (7).

c. Utan brevräkneverk (8).

Använd vid Göteborg 1 från 7/3 1950, även till brev och trycksaker (postbokspost).

Typ F.

4-ställig. Utan brevräkneverk.

9 (Francotyp A). Mellanrum mellan datum och valörstämpel 38 mm. Borås 1. Inga punkter i datum.

Använd från 11/10 1950 för adresskort till paket.

11 (Francotyp C). Mellanrum mellan datum och valörstämpel 50 mm. Stockholm 7. Punkt efter dag och månad.

Använd på prov från 31/1 1955 för post inlämnad med postbok.

15 (Hasler C). Stockholm 7.

Använd på prov från 8/3 1956 för post inlämnad med postbok.

HUR EN REKLAMKLICHÉ KOM TILL PÅ 1940-50-TALET

I samband med att en frankeringsmaskin anskaffades uppstod i många fall en önskan att utnyttja möjligheten till reklam genom att använda reklamkliché. Eftersom propagandavärdet är obestridligt beställde man sådana klichéer med firmanamn eller reklamtexter, gärna illustrerade.

Framställningskostnaden per kliché var så moderat som 80 kronor för etsad och 160 kr för handgraverad reklamkliché. Den ekonomiska frågan brukade knappast avhålla någon från att skaffa sig åtminstone en sådan kliché.

Reklamen måste såväl i text som bild vara av hög kvalitet. Ansvar för detta delades mellan maskinens leverantör, ägaren och generalpoststyrelsen, som granskade alla förslag, innan de godkändes.

Ville licensinnehavaren ha med reklam i frankostämpelbilden fick han först överlämna en mer eller mindre omsorgsfullt utarbetad skiss med förslag till text och illustration. Låt oss följa gången av ett sådant ärende, som vi fått ta del av, gällande järngrossistfirman AB Odelberg & Olson.

Sedan direktionssekreteraren antecknat åtta olika förslag till reklam, överlämnades manuset till Maskinaffären Carl Lamm i Stockholm, eftersom detta företag levererat frankostämpelmaskinen av märket Francotyp.

Hos Lamms fick verkmästare Carl-Henrik Lindroth ta hand om manuskriptet. Han kontrollerade först att texten inte kolliderade med Postverkets bestämmelser. Det innebar att varken superlativer eller omdömen i bestämd form fick förekomma.

Man fick sålunda inte skriva att ens egna varor är bäst eller billigast etc och inte heller att firman är den ledande inom branschen, att den för kvalitetskaffet, succé-rakhyveln eller storfilmerna.

Efter att ha passerat denna kontroll

överlämnades manuset till en tecknare, som i många år specialiserat sig på detta slag av arbete.

Med yttersta omsorg tecknade han reklamtexterna i naturlig storlek, dvs i samma format som i den blivande klichén. Meningen var att visa licensinnehavaren vilket intryck texterna kommer att göra samt om teckningen kommer att uppfylla de postala tekniska bestämmelserna.

Fig 19. Av postverket använda Valörstämplat. Typ C, datumstämpel Borås 1/PAK, räkneverks-siffror mellan stämplatarna. Tre valörs-siffror. Licens 3. – Typ C, datumstämpel Borås 1/PAK, räkneverks-siffror till vänster om datumstämplat. Licens 4. – Typ C, datumstämpel Borås 1/PAK (avstånd 45 mm mellan stämplatarna), räkneverks-siffror mellan stämplatarna. Licens 5. – Typ E, datumstämpel Stockholm Ban. Räkneverks-siffror mellan stämplatarna. Licens 6. – Typ E, datumstämpel Stockholm Ban, räkneverks-siffror mellan stämplatarna. Licens 7.

0007

01627

0178

0034

0044

Fig 20. Typ E, datumstämpel Göteborg 1, tre valörsiffror. Licens 8. – Typ F, datumstämpel Borås 1, licens 9. – Typ F, datumstämpel Stockholm 7, licens 11.

Textens linjer fick nämligen inte på någon punkt vara bredare än 1 millimeter och inte heller fick man ge ett intryck av större bredd genom skuggning med tätt linjefält eller raster. Negativ text (vit text på mörk botten) var inte heller tillåten. Man måste också undvika alltför många smådetaljer, som kunde åstadkomma ett orent klichétryck.

Sedan Odelberg & Olsons åtta förslag textats var för sig mellan riktiga datum- och valörstämplat återgick teckningarna till bolaget. I vårt fall godkändes samtliga.

Nästa steg i sloganklichéernas tillblivelse

består i att tecknaren återigen ritar texterna, fast den här gången i svart tusch i stället för tidigare röd samt i tre gångers förstoring.

Enligt bestämmelserna får den färdiga klichétexten för den i exemplet använda maskintypen (Francator C) inte överstiga 38 mm i bredd och 20 mm i höjd. Om nummervirket tas bort får höjden bli 28 mm.

Teckningarna överlämnas till klichéanstalten, som etsar varje slogan i 1,5 mm tjock mycket hård gravyrmässing. Avdrag visas för beställaren, som ånyo godkänner alla men ber att få se en teckning, resp kliché med ett ord («plast») borttaget från den illustrerade klichén.

Så sker men firman föredrar det första alternativet. Arbetet fortskrider.

Klichéerna blir färdigställda

vilket innebär att linjerna fördjupas med gravstickel på alla de ställen, där etsningen gett en alltför grund botten, samt putsas av.

Verkmästare Lindroth tar sedan hand om klichéerna, bockar dem i halvcylinderform och löder fast dem vid en lika tjock och exakt likadant bockad bottenplatta. Även denna är av gravyrmässing och har utrustats med fäst-anordningar för inpassning i stämpeltrumman.

Sedan är klichéerna färdiga att överlämnas till licensinnehavaren under förutsättning att postverket inte har några anmärkningar att göra. Före överlämnandet erhåller nämligen postverkets stämpelbyrå några avdrag av varje kliché för granskning. Skulle verket eventuellt fordra att någon kliché ändras, drabbar kostnaden härför leverantören och inte beställaren.

Ibland graveras reklamklichén helt för hand

istället för att etsas. Vi kan ta Mjöl-Försäljning AB:s slogan som exempel.

Bolaget överlämnade till Lamms en teckning, som exakt visade hur reklamklichén skulle se ut. En gravör tog hand om teckningen och flyttade över den med gravstickelns hjälp på en hård 3 mm:s mässingsplåt. Det godkända resultatet visar emellertid att postverket inte hade särskilt stränga krav på trohet mot originalet. Var beställaren nöjd, så klagade inte postens stämpelbyrå.

Ett besvärligt gravyrarbete utfördes någon gång på 1940-talet, då innehavaren av licens nr 304 beställde sin slogan jämte datum- och valörstämplor i rostfritt stål.

Han var uppenbarligen djupt fäst vid sin frankostämpelmaskin. (Neopost). Eftersom denna var en inställningsmaskin, som skulle utmönstras så snart de fasta valörklichéerna förslitits, beslöt han uppskjuta det oundvikliga avskedet så länge som möjligt. Han lät därför utföra klichéerna i det slitstarkaste material som stod till förfogande. Nu har dock maskinen tjänat ut!

Under frankostämpelns första årtionden var leveranstiden för reklamklichéer mellan sex och åtta veckor, om inte beställaren låg alltför länge på teckningar och klichéavdrag. En helt handgraverad slogan krävde endast 8–10 dagar.

AVARTER

Frankostämpelavtryck kan uppvisa detaljer som avviker från det fastställda och godkända utseendet beträffande såväl valörstämpel och datumstämpel som slogan. I de flesta fall beror olikheterna på att klichéerna förslitits, så att exempelvis en siffra kan läsas som en annan siffra (t ex 8783 i stället för 6783).

Ibland har reparationer utförts av andra än maskinernas leverantörer varvid format och stilsort blivit annorlunda. Exempel härpå är licensnummer 4934, där licenssiffrorna blivit 2 mm höga i stället för 1 mm. Licensnummer 779–781 har fått datumstämpelns inre cirkel obruten i stället för bruten. Hos licensnummer 301 saknas datumstämpelns inre cirkelbåge år 1933 osv.

Som allmän regel gäller att endast postverkets egna frankostämpelmaskiner får ange vederbörande postanstalts nummer i datumstämpeln (t ex Stockholm 7). Undantag härifrån är nr 658 med »Malmö 1» i stämpeln samt nr 3700 med »Stockholm 2».

Avarter i färg från brunt till lila förekommer ifråga om den högröda stämpelfärg som föreskrivits. Avvikelserna beror dels på svårigheterna framför allt under andra världskriget att hålla en jämn färgkvalité, dels på privata infärgningar med olämplig färg, när den av maskinleverantören tillhandahållna färgen tillfälligt tagit slut.

En firma i Göteborg använde vid sådana tillfällen målarfärg och till och med röd lackfärg. Under en kort tid använde licensnummer 3903 på prov lila anilinfärg.

Avståndet mellan datum- och frankostämpel kan variera, vilket ofta berott på att licensinnehavaren använt kuvert som på grund av sin storlek och utformning i övrigt krävt minskad bredd på stämpelavtrycket.

FRANKOSTÄMPLAR SOM SAMLINGSOBJEKT

Innevarande år (1986) har frankostämplarna funnits i Sverige i 60 år. Omkring 25 000 postkunder använder frankeringsmaskin idag. Att över huvud taget få ihop en komplett samling frankostämplarna sedan starten 1926 är rimligtvis en omöjlighet.

Den som får lust att börja samla sådana stämplarna måste därför begränsa samlandet och detta kan ske på flera olika sätt. Som inledningsvis nämndes har ortstämpelsamlandet gett ett visst uppsving för samlandet av frankostämplarna. Man samlar stämplarna från hembygden, ju fler och ju äldre dess bättre.

Ett annat område är motivsamlandet. Reklamklichéerna visar ofta bild och eller text som för en samlare kan motsvara ett motivsamlande med frimärken.

Man kan samla stämplarna från ett visst fabrikat av frankeringsmaskiner eller från en viss period, exempelvis 1920-talet eller från andra världskrigets

Fig 21. *STOOKHOLM* i stället för *STOCKHOLM*!

år (en stämpel för varje dag exempelvis) eller från sin födelsedag och framåt i tiden. Flera andra möjligheter är tänkbara.

Svårigheterna är dock många

eftersom flera viktiga förutsättningar saknas. Ingen frankostämpelkatalog har utgivits (undertecknad har dock uppgjort en sådan för de trettio första åren, men denna föreligger endast i manus). Inga frimärkshandlare saluför annat än sporadiskt frankostämplor. Inga föreningar för frankostämpelsamlare är i verksamhet. Vad som skulle bli en riksomfattande sådan förening bildades dock för många år sedan av Olle Cronsjö och undertecknad, men den dog bort efter några sammanträden. Tiden var inte mogen skulle man kunna säga.

Sannolikt är förutsättningarna för en livaktig frankostämpelsamlarverksamhet betydligt större idag – med visshet kommer frankostämplor att samlas i en inte alltför avlägsen framtid, troligen lika entusiastiskt som frimärken idag.

Själva samlandet

kräver endast ett fåtal hjälpmedel och bör därför vara tilltalande för alla dem som finner frimärkssamlande arbetsamt. Bäst av utrymmeskäl är att klippa eller skära ut stämpelavtrycken med goda marginaler både i höjd och bredd. Enklast förvarar man dem i insticksböcker eller album med Visirblad.

Detta sedan man väl fått tag i kort eller kuvert med frankostämplor. Det är lätt att hitta sådana från våra dagar men kan vara nog så besvärligt ifråga om äldre.

Där kan man verkligen tala om jaktens tjusning. Gamla kuvert med frankostämplor kan man hitta på de mest oväntade ställen. Det är samtidigt en icke oväsentlig kulturell gärning att uppspara och i en samling föreviga den sida av svenskt näringsliv och svensk offentlig verksamhet som dokumenterats i de postala frankostämplorna.

En frankostämpelkatalog

med förteckning över alla licensinnehavare med uppgifter av postalt och filatelistiskt intresse samt datum för innehavets början och slut är en av grundförutsättningarna för fullständig kännedom om frankostämplingen i Sverige. Som ovan nämnts finns en sådan katalog utarbetad. Den omfattar dock endast fullständiga uppgifter om de frankostämplarna som förekommit under den första 30-årsperioden (1926–1956) och med data för stämplingens början och slut, alltså inga licensinnehav efter 1956.

Ett prov på katalogiseringen visas i fig 22. Efter licensnumret kommer ortsnamnet i datumstämpeln och en kod som närmare beskriver frankostämpeln. Siffrorna därefter anger frankostämplingens början och slut. Förekommer reklamkliché(er) återges denna (dessa) med kursiv stil.

För en hembygdssamlare är det alltså mycket lätt att få fram vilka frankostämplarna som berör hans samlarområde. Likadant är förhållandet för den som eventuellt vill samla avtryck från en viss frankeringsmaskin, från en viss period eller ur någon annan synpunkt. Alla relevanta uppgifter finns med.

Katalogen finns ännu inte utgiven. Den kommer emellertid, genom Postmuseum, på något sätt göras tillgänglig för samlare.

- 430 Sthlm ( ) 260445—191145
- 434 Falun Es2 180445—110255
*Dala-Gävleborgs erkända central-
sjukkassa Falun*
*Dalarnas erkända centralsjukassa
Falun*
- 436 Malmö E 240445—310555
- 439 Linköping Es 030545—121053
*Försäkra i Östergötlands läns
brandstodsbolag*
- 443a Malmö Esi 270445—291154
Kürzels fabriker Malmö
- 443b Malmö E 201254—070456
- 444 Norrköping Es 260445—091053
*Herniä's dextrin och gummin kallim
och limämnen*
- 446 Sthlm Es 260445—081253
Läs Röster i radio
- 450 Malmö Esi 240445—310355
Mataki-produkt kvalitets-produkt
- 454 Sthlm E 240445—290347
- 460 Sthlm Es 170545—121154
*F.I.B:s Folkböcker nu i million-
upplagor*
- 464 Malmö E 050745—170155
- 466 Västerwik Esi 140845—140256
AB Slipmaterial-Naxos Västerwik
- 470 Västerås Esi2i1 100945—300848
ASEA (i)
Allt elektriskt ASEA
- 473 Malmö Es 040745—140955
*Uddeholm ett värmlandsnamn med
världsrykte UB kvalitetsstål kallvalsat
rostfritt rör*
- 487 Göteborg Esi 291145—080953
LASCO 1874 Trademark
- 493 Sthlm Esi 080146—080653
S L
- 499 Domnarvet E 270246—240653
- 501 Göteborg A 080229—291038
- 502a Göteborg A 031226—191131
- 502b Sthlm Es 120446—011147
N E N
- 503a Sthlm A 141226— 34
- 503b Nyköping Es 030646—281055
*Södermanlands Nyheter Nyhets- o.
annonstidning för Sörmland*
- Trävaror Byggnadsmaterial*
- 19444b Sthlm E 150351—250651
- 19445a Sthlm Esi 030747—251148
Stony har allt
- 19445b Sthlm Es 040350—191054
Stål och Tackjärnsjutgods
- 19451 Nässjö Es 260847—101149
Nässjö Järnvaru A.B Nässjö
- 19455a Sthlm Esi 150947—111055
Kväll med KVE Kväll med Kvalité
- 19459 Sthlm Es2 271047—010356
*De bästa Norlander-visorna med
noter Pris 5.50*
*Stora Telegramboken 1000 Tal,
Telegram m.m. Ny uppl. Kr. 3:—*
- 19466 Sthlm Es 100148—311055
Läs och annonsera i Dagen
- 19468a Göteborg E 150148—250749
- 19468b Svartå Esi 160849—251154
Hasselfjors Bultartiklar Tackjärn
- 19473 Bräkne-Hoby 090248—100648
(Maskinen aldrig levererad)
- 19480 Kalmar Esi 090448—280355
Kalmar Stads Erkända Sjukassa
- 19481 Härnösand Es 090448—271052
*Västernorrlands läns landsting
Fack 88 Härnösand*
- 19488 Härnösand Es 100548—040252
*Centralsjukkassan för Väster-
norrlands län*
- 19492 Skelleftehamn Es 100748—230253
*J. H. Karlsson o Co Etabl. 1918
Skelleftehamn*
- 19495 Sthlm Es 091048—020752
*Värme- & Sanitetstekniska avdeln.
Ny adress: Fleminggat. 62
Stockholm 12*
- 19501 Lindsberg 130948—011248
(Maskinen aldrig levererad)
- 19504 Sthlm Es2i1 221048—151154
*TCO en modern facklig rörelse
Tjänstemän i samverkan FCTF
TCO (i)*
- 19512 Limhamn Es 081248—100550
Zober
- 19513 Sthlm Es(i) 091248—141155
HM Montgomery Transportanord-

Fig 22. Ett par prov på katalogtext ur frankostämpelförteckningen över licensinnehav 1926—1956.